

mislili so ga ob državnih troških poslati v Carigrad, učít se turškemu jeziku. Te ponudbe ní hotel, ker mu je néki visok račítelj obétal dobro službo. Ta gospod umerje, predno je mogel stvoríti, kar se mu je bil zarekel; a Popovič vrhu vsega tega ukrene, v prihodnje uže ne učiti otrók po hižah, nego rajši ostati osobínsk učenják ter pogrúžiti se v knjige in v raznolično iziskavanje. Vender ga je béda prinúdila in pregovóril znani ter učeni opat Fixlmillner, da se je ustavil v Kremsmünstri, kder je bil za zgodovínskega profesorja na víteškej akademiji, katero je bil ta opat zalóžil in jo cesarica Marija Terezija potrdila z diplomó od 17. grudna 1744. l. Popovič je bil nemírne krví, in zategadelj, ali morebiti za kaj družega, uže 1746. l. ostavi to profesorsko službo ter hoče preko Rézna (Ratisbone) oditi v Lipsk; vender se je dal pregovoriti, da je v Kremsmünstri ostal še léto dnij. (Wurzbach, Biographisches Lexikon).

(Dalje prihodnjič.)

Pisma iz Zagreba.

Píše Jos. Starè.

I.

Qdkar se na levem bregu srednje Save mej prijaznimi vinorodnimi griči béli naš lepi Zagreb, ni se njegovo ime tolikokrat spominalo, kakor po groznej nesreči, ki ga je zadela 9. novembra minulega leta. Po tej prežalostnej dogodbi je naša narodna metropola kar čez ^{noč} postala imenitna in znana po vsem širokem svetu. Nadjemo se torej, da se niti „Ljubljanski Zvon“ ne bode branil razglašati pisem iz tega nam tolikanj priljubljenega mesta, ki je uže zdaj radi zovemo „hrvatske Atene“ zato, ker smo preverjeni, da mu bode v bližnjem prihodnosti po vsej pravici šlo to častno odlikovanje, če nam kakšen nenavaden mraz ne osmodi mnogoterih kalij kulturnega našega razvoja. Ravno zdaj, ko so skoro vsi časopisi nekako hlastno poročali o strahotah, ki smo jih prebili o groznem potresu, in so o belem našem Zagrebu pisali kakor o razdejanem Jeruzalemu, ravno zdaj bi spoštovanim čitateljem radi pokazali zdrave óne kali, ki nam obetajo še krepko življenje in nas tolažijo v sedanjej našej nesreči. Za denes povedali bomo nekoliko o „Hrvatskej matici“, ki se je zadnja leta tako lepo razcevela, kakor doslej še

nobeden drug književen závod. Glas o koristnem in uspešnem njenem delovanji razlega se uže daleč čez meje hrvatske dežele in gotovo so tudi Slovenci uže čuli o njej; vsaj je „Slovenska matica“ v Ljubljani njena najbližnja sestra!

Mej najlepše plodove, ki jih je na Hrvatskem obrodila „ilirská doba“, prištevamo „Matico ilirsko“, katero so navdušeni domoljubi osnovali leta 1842. To društvo imelo je pospeševati izdavanje hrvatskih knjig, katerim ni bilo dobiti založnikov, a imelo je tudi postati neko središče, v katerem bi se zbirali pisatelji ter se posvetovali, kakšnih knjig hrvatskemu narodu najbolj treba. Dokler število književnikov še ni bilo veliko in so se vsak dan skoraj vsi shajali v zagrebškej čitalnici, ter dokler ni bilo nobednega družega književnega zavoda, dotlej je „Matica ilirska“ izpolnjevala dvojno svojo nalogo. Njeni udje so z besedo in z dejanjem sami skrbeli za koristne knjige; Matica pa jih je na svetlo dajala. Da bi se pa razvoj Matice in književnosti sploh še bolj pospešil, osnovali so si matičarji svoje glasilo v perijodičnem listu „Kolu.“ Takšno skupno delovanje vsega društva jenjalo je, ko se je število „ilirskih“ domoljubov pomnožilo in so se leta 1848. narodne in društvene razmere na Hrvatskem popolnoma izpremenile. „Matica ilirska“ je odslej bila samo nekako založniško društvo, ki je čem dalje, tem bolj hiralo, in včasih nisi vedel, ali še obstoji ali ne. A vendar je „Matica ilirska“ tudi tačas bila središče hrvatske književnosti, kajti izdávala je zaporedoma tri za razvoj narodne knjige preimienitne časopise, namreč beletristični „Neven“, potem znanstveni „Književnik“, in, ko se je bil ta umaknil akademskemu „Radu“, spravila je na dan zabavni in poučni „Vienac“. Dasi nihče ni tajil potrebe in koristi tega lista, ki se je pod uredništvom prvih hrvatskih pisateljev (Perkovac, Dežman, Marković, Šenoa) čem dalje, tem lepše razcvital, v tem so se veljavni domoljubi vendar le ujemali, da to nikakor ni pravi namen „Matice“, ki bi hrvatskemu narodu imela podajati mnogo več, nego samo zabavni tednik. Kadar si je torej „Vienac“ mej čitajočim občinstvom pridobil toliko prijateljev, da ni več trebal tuje podpore, prepustila ga je „Matica“ družbi delniške tiskarne proti temu, da ga sme zopet vzeti v svoje lastništvo, ko bi se jej kdaj potrebno zdelo.

„Vienac“, ki je ravno letos nastopil svoje trinajsto leto, je zadnji sad stare „Matice ilirske“. Časi so se izpremenili, a nova doba ima nove potrebe. To so sprevideli tudi matičarji, in jeli so se

posvetovati, kako bi „Matico“ preustrojili ter jo obudili k novemu, krepkejšemu življenju, da ne bi nikdar več pešala, ampak da bi v prihodnje vsako leto čem lepšega in obilnejšega sadu obrodila. Najprej so sklenili, da se ima „Matica ilirska“ prekrstiti v „Matico hrvatsko“. Z „ilirskim“ imenom strinjajo se lepi spomini, ali dandenes nema več tiste mamljive moči, ki jo je imelo pred štiridesetimi leti; sedanji rod navdušuje se za Hrvatsko, katerej so novejša zgodovinska preiskovanja dala širši pomen in večjo veljavo. Pa tudi namen „Matice“ ni mogel ostati več tako splošen, kakor nekdanj v ilirski dobi, ko še ni bilo niti znanostne akademije, niti družbe sv. Jeronima, ki izdava knjige za priprosto ljudstvo. Prerojena „Matica hrvatska“ je torej odločila, da se bode ozirala samo na srednji omikani stan ali na inteligencijo hrvatsko, ter ima pred vsem drugim to dvojno nalogo: a) širiti koristne nauke, na kolikor ne spadajo niti na strogo znanstveno, niti na ljudsko knjigo; b) pospeševati hrvatsko lepo knjigo ali beletristiko. Ko bi jej pa s časom novčeni pomočki dovolili, skušala bode tudi c) pospeševati glasbo, slikarstvo in rezbarstvo; d) podpirati domače pisatelje in umetnike; in e) preskrbovati pomoč njihovim vdovam in sirotam.

Zdaj je bilo treba misliti, kako bode „Matica“ mogla izpolnjevati to svojo nalogo, a da ne bi nikdar prišla v zadrego, kakor nekdanj ilirska, ki nekatero leto ni imela kaj izdavat. Takim nezgodam more se „Matica“ samo tedaj izogniti, če ima stalne in zanesljive delavce, in v ta namen določujejo nova pravila, da se matičini udje ločijo v ustanovnike, podpornike in delavce. Kdor plača 50 gold. jedenkrat za vse svoje žive dni, postane ustanovnik; kdor plača po 3 gold. na leto, je podpornik; a kdor se obveže, da ne bode le ustanovnine ali letnine plačeval, ampak da bode tudi sicer pospeševal razvoj „Matice“ s svojim književnim ali umetnim delom, ali s čitanjem pri društvenih zabavah. postane delavec, če ga književno-umetniški odsek za tacega odobri. Podporniki dobivajo, kakor ustanovniki in delavci, vse knjige, ki jih „Matica“ izdava, ter se smejo tudi udeleževati posvetovanja v glavnih skupščinah, sicer pa némajo nobednih pravic. V glavnej skupščini glasovati, v odbor voliti in voljeni biti smejo samo ustanovniki in delavci. Glavna skupščina voli na tri leta predsednika, ki mora biti ustanovnik in delavec ob jednom, potem dva podpredsednika, prvega za književno-umetniški odsek, ki šteje osem odbornikov, drugega pa za gospodarski odsek, ki ima pet odbornikov.

Udje književno-umetniškega odseka morajo vsi biti delavci, njihov podpredsednik pa delavec in ustanovnik ob enem. Veliki odbor voli na tri leta skupnega tajnika in blagajnika, sicer pa se shaja v skupno sejo, kadar se predsedniku potrebno zdi, ali pa če dva uda gospodarskega, ali trije književno-umetniškega odseka zahtevajo skupno sejo. Književno-umetniški odbor ima: a) izbirati, prirejati in izdavati poučne in beletristične knjige, glasbene in druge umetnije; b) razsojevati književna in umetniška dela; c) napravljati razstave starin in umetnin; d) določevati nagrade in pomoči po proračunu, ki ga priobčuje gospodarski odsek; e) prirejati čitanja in zabave.

To so najimenitnejše izpremembe, po katerih se „Matica hrvatska“ loči od prejšnje „ilirske“ in drugih slovanskih „Matic“, ki so vse po jednom vzoru osnovane. Vidi se, da so možje, katerim je bilo imenitno delo poverjeno, na vse mislili, kar bi utegnilo „Matici“ dati večje živahnosti in jo obvarovati letargije, v katero podobna društva rada zabredó. Ne samo Hrvati, ampak tudi Čehi so to žalostno resnico izprevideli. Ko so nam nekdanj v Prago došla pravila novo osnovane „Slovenske Matice“, praznovali smo ondu bivajoči Slovenci to preimenitno dogodbo v prijateljskem shodu, kateremu se je pridružilo tudi nekoliko Čehov. Navzočni gosp. prof. Erben pregleda pravila, ali niso mu bila nič po volji. Tožil se je na podobno „Češko Matico“ in prorokoval tudi nam Slovincem, da nam naša „Matica“ na tej podlagi ne bode obrodila zaželenega sadu. Koliko je na tem resnice, izprevideli bomo, če si nekoliko ogledamo delovanje prerojene „Matice hrvatske“.

Vsako začetje je težavno in tudi novi matičin odbor je imel odpraviti mnogo ovir, predno je mogel redno vršiti svojo nalogo. Imel je celó mnogo nasprotnikov, ki so domoljubno prizadevanje zvali sleparijo in trdili, da bodo novi možje „Matice“ za zmirom pokopali. Toda hvala Bogu, vsako leto nam jasneje kaže, kolika dobrota so malim narodom literarna društva, če so poverjena pravim možem. Leta 1876. je na novo osnovani odbor prvikrat vodil delovanje „Matice“, v katerej je našel nekaj čez 300 udov in blizu 20.000 gld. glavnice. Prvo leto je število udov poskočilo samo na 500, katere je „Matica“ obdarovala s tremi knjigami: 1) Antologija hrvatskoga pjesništva od Šenoe, 2) Put oko zemlje od Jules Verne-a, 3) Andersenove izabrane priče. Brž ko se je pokazal prvi plod, jelo se je tudi množiti število udov, katerih je leta 1877. bilo 1299, ki so dobili po petero knjig.

1) Bernardin de Saint Pierre: Pavao i Virginija, 2) George Sand: Nahod Franjo, 3) Kraszewski: Pjesnik i svet, 4) Klaić: Prirodni zemljopis Hrvatske, 5) Pflieger: Iz maloga sveta. Leta 1878. bilo je uže 2388 udov, a „Matica“ mogla jim je podeliti po devetero knjig: 1) Jurković: Dramatička djela, sv. I., 2) Irving: Izabrane črtice: 3) Tomić: Komedije, sv. I., 4) Kišpatić: Slike iz rudstva, 5) Czajkowski: Kirdžali, 6) Andersen: Improvizator, 7) Šenoa: Diogenes, 8) Klaić: Bosna, 9) Kukuljević: Klovio. Leta 1879. narastlo je število udov na 3788, a knjig so dobili po osmero: 1) Fénelon: Zgode Telemaka, 2) Jurković: Dramatička djela, sv. II., 3) De Amicis, Slike iz vojničkoga života, 4) Smičiklas: Poviest hrvatska II. dio. 5) Tomić: Zmaj od Bosne, 6) Šenoa: Prosjak Luka, 7) Irving: Izabrane crtice, sv. II., 8) Lopašić: Karlovac. Ako „Matica“ to leto ne bi izdala nič drugega, nego Smičiklasovo „hrvatsko poviest“, bili bi udje zadovoljni. In ravno ta prelepa in prepotrebna knjiga, katero je hrvatski narod uže pred 50. leti težko pogrešal, nam je porok, da se bodo za leto 1880. še bolj pomnožili udje „Matice“, ki nam obeta te-le knjige: 1) Smičiklas: Poviest hrvatske I. dio, 2) Kišpatić: Slike iz geologije, 3) Lorković: Popularna narodna ekonomija, 4) Jurković: Sabrane pripovedi, 5) Vraz: Izabrane pjesme. Sa životopisom i ocienom od Markovića, 6) Jedna izvirna povest, 7) Dve povesti od Sienkiewića.

Najhujši črnogledi so ostrmeli, ko so videli tako obilnega sadu, in radi so preklicali preneglo sodbo. Samo sem ter tja si našel kakšnega nevernega Tomaža, ki si vesele prikazni v narodnej knjigi ni vedel drugače razlagati, nego da „Matica“ po malem trosi svojo glavnico; ali blagajnikovo poročilo ga je kmalu prepričalo, da je ravno narobe, kajti glavnica, katere je do leta 1875. bilo komaj kakih 20.000 gld., narastla je do leta 1878. na 33.943 gold., a leta 1879. celo na 93.337 gld. Niti na višjem mestu niso mogli prezreti tolikanj uspešnega in koristnega delovanja in deželna vlada določila je „Matici“ vsako leto po 2000 gld., krajiška vlada pa po 400 gld. podpore. Za izdanje „poviesti Karlovca“ dobila je Matica od mesta Karlovca 400 gld., a od gosp. Türka 100 gld. izredne pripomoči. Drugih darov tu ne bomo naštevali, te pa smo zato omenili, da čestiti čitatelji vidijo, kako na Hrvatskem v vseh krogih vedó ceniti napredek svoje „Matice“.

Ta površen pregled nam jasno kaže, da je „Matica hrvatska“ na novejši svojej podlagi v kratkem času več storila, nego se je največji

optimist kdaj mogel nadejati. Dve stvari pa sta, ki najbolj pospešujeta nenavadni razvoj „Matice“, a to je dobra uprava in književno-umetniški odsek, kateremu je podpredsednik slavno-znani pesnik in romanopisec Avgust Šenoa. Toda največja zasluga gre neutrudnemu in zvedenemu tajniku in blagajniku g. vseučilišnemu bibliotekarju Ivanu Kostrenčiču, ki je vse svoje moči posvetil temu narodnemu zavodu. „Matica hrvatska“ je tako rekoč njegovo življenje, in ne moremo si več misliti niti Kostrenčiča brez „Matice“, niti „Matice“ brez Kostrenčiča. On vzpodbuja delavce, da se ž njim posvetujejo, kakšne knjige bi matičarjem najbolj ugajale in koristile; on piše na vse strani in nagovarja pisatelje, da bi to ali óno knjigo po odsekovem sklepu spisali ali na hrvatski jezik preložili; on vedno snuje nove osnove in v duhu vidi uže vse, kar bo „Matica“ v prihodnjih desetih letih storila; njemu pa gre tudi čast in hvala, da se je Stanku Vrazu, nekdanjemu tajniku „ilirske Matice“, postavil spomenik ter njemu na čast priredila svečanost, dostojna hrvatskega naroda. A Kostrenčič je tudi duša društvene uprave. Po vseh krajih cele Hrvatske znal je najti dobre poverjenike, za katere je izdal poseben návod. Da „Matica“ ne bi škode trpela, dobi vsak ud za plačano letnino posebno pobotnico, proti katerej se mu ob svojem času izročajo društvene knjige. Zraven tega daje „Matica“ svoje knjige samo v toliko iztisih tiskati, kolikor misli, da bode udov; zato se skoro vsako leto prigája, da ne dobi več vseh knjig, kdor se je prepozno oglasil. Varčno gospodarstvo zahteva takšnega postopanja, udje pa so prisiljeni, da v pravem času plačujejo svoje prineske. Sploh vlada pri „Matici hrvatskej“ to načelo, da se vse knjige kar najhitreje spravijo mej svet, kateremu so namenjene, a ne da bi se v temnih shrambah stárale. Nova uprava je od „Matice ilirske“ prevzela mnogo starih knjig, ali takoj jim je za več nego za polovico znižala ceno ter jih v prav kratkem času razprodala mej dijake.

Po vsem tem izvršuje „Matica hrvatska“ z nepričakovanim uspehom prvi del (a, b) svoje naloge, drugega dela (c, d, e) pa se bo mogla še le tedaj lotiti, kadar bodo materialni pomočki še večji. Če bode „Matica hrvatska“ tudi v prihodnje tako napredovala, kakor prva leta, potem bode še marsikatera lepa osnova oživela, in od dné do dné bode se množil pri Hrvatih omikani srednji stan, ki je vsakemu narodu najmočnejša podpora.

